

традиційно розвивалась на основі релігійних інституцій в більшості країн під сильним впливом католицизму – Бельгія, Велика Британія, Італія, Нідерланди, Франція та інші. До 20-х років ХХ століття уже функціонувала мережа дитячих виховних закладів, у яких професійно працювали няньки, доглядальниці, вихователі, вчителі і, обслуговуючи дітей віком від 4-х місяців – до 5 років, що загалом перевищувало 60% як показник їхнього охоплення. В окремих країнах, скажімо в Італії, система дошкільних закладів перебувала під впливом і контролем католицької церкви аж до початку 70-х років ХХ століття.

1. Лисенко Н. Тенденції розвитку дошкільної освіти у сучасних європейських країнах: перспективи для творчих запозичень / Неллі Лисенко // Освітній простір України. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету ім.В.Стефаника. – 2015. – № 5. – С. 156–161.

The starting possibilities of preschool education of 28 countries that entered to Euroassociation are considered in the article; the priority directions of its development for the sake of maintenance of their national achievements are analysed, general principles for creation of single educational space are underlined.

Key words: *system, preschool education, Euroassociation, modernisation, program, education, values, national traditions.*

УДК 37.013.42
ББК 74.00.60

Любов Фуштей

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПАТРОНАТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз понять “патронат”, “патронатна сім’я”, актуалізується потреба встановлення патронатних відносин і патронатного виховання в сучасній Україні, подано історію розвитку патронатних відносин у давньому Римі, в межах Російській імперії, у радянській Україні 20– 30-х років ХХ ст.

Ключові слова: *патронат, опіка, патронатна сім’я, патронатне виховання, історія патронатних відносин в Україні.*

Постановка проблеми. Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Зазначені положення ст. 3 Конституції України однаково стосуються осіб, які через різні причини (діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, які опинилися в складних життєвих обставинах) не мають можливості самостійно перебувати в повноцінних родинних взаємовідносинах, здійснювати і захищати свої права та інтереси. Однією з найважливіших форм захисту прав таких осіб є сьогодні патронатні відносини.

Вивчення історії запровадження патронатної форми виховання дітей зумовлене насамперед потребою розширити сімейні форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також визначити заходи соціального захисту, що забезпечуватимуть стабільність функціонування патронату над дітьми. Вирішення поставленого завдання сприятиме посиленню привабливості цивілізованих форм виховання, зменшенню кількості дітей, що перебувають (чи могли б перебувати) у притулках чи інтернатах. Адже, за даними Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту, кількість дітей, які залишаються без батьківського піклування і потребують улаштування, є значною. На початок 1996 р.

таких дітей налічувалося 18238, 1997 р. – 19376, 1998 р. – 20121, 1999 р. – 20665, 2000 р. – 22032, 2001 р. – 22279, 2002 р. – 23823, 2003 р. – 23281, 2004 р. – 22642, 2005 р. – 22415, 2006 р. – 22161, 2007 р. – 24094, 2008 р. – 22547, 2009 р. – 19476; кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на 1 січня 2010 р. становила 100772, на 1 січня 2011 р. – 98119. Незначними є цифри щодо кількості неповнолітніх, які перебувають у сфері патронатних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення праць А. Капської, Н. Трофімової, С. Дуванової, Т. Пушкіної, М. Беляєва, І. Кузнецова, О. Яременко, Н. Комарової, Л. Волинець, І. Пешої, В. Лютого, І. Миговича, І. Козубовської, Л. Алексєєвої, Л. Мардахасєва, Б. Архипова, Л. Белякової, Л. Завацької, Н. Назарової, О. Холостової та ін. дало можливість виявити різноманітні підходи до визначення поняття “патронат”. На їх основі, поняття “патронат”, як мінімум, вживається у таких основних значеннях: 1) як *основа утворення родинних взаємин* у ситуації, коли знаходиться певна частина дітей, які втратили батьків (діти-сироти), чи через різні причини позбавлені батьківського піклування, а також наявна відповідна категорія дорослих осіб, які не мають/чи мають своїх дітей, та виявляють своє бажання взяти одну чи декількох таких дітей на патронатне виховання; у цих випадках держава офіційно юридично закріплює таке оформлення родинних взаємин через термін “патронат”; 2) як *діяльність* родичів (поєднаних кровноспорідненими зв’язками по різних лініях) чи близьких/нерідних осіб (емпатійно й альтруїстично налаштованих до дітей, позбавлених батьківського піклування), спрямована на турботу й підтримку цих дітей у задоволенні їхніх основних життєво необхідних потреб, захист їх інтересів у процесі особистісного становлення; 3) як *діяльність* окремих груп осіб, що представляють різні інституційні форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування (притулки, інтернатні, патронатні та інші утворення), що призвело протягом тисячоліть в окремих країнах і періодах до крайніх кроків усупільнення виховного процесу стосовно цих дітей (і навіть до хворобливих наслідків їх депривації і невідповідності їх до родинного життя) [25].

Відповідно до ч. 3 ст. 52 Конституції України на державу покладається утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Патронат є однією з форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, у чужу сім’ю на виховання. Відповідно до ст. 252 СК за договором про патронат орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання за плату у сім’ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення нею повноліття.

На думку Л. Алексєєвої, інститут соціального патронату визначається як стабільний елемент соціального життя і соціальної практики, локалізований у просторі і такий, що повторюється в часі. Просторово-часове існування патронату розглядається в якості фундамента і чинника його постійного відтворення, що ускладнюється і розвивається в залежності від розвитку культур і цивілізацій, які й визначають його специфічний зміст, форму існування, засоби реалізації у різний час і в різних соціокультурних середовищах [2]. Тобто – це спеціально створюване соціальне утворення, що займає певне місце в суспільстві і призначене для виконання чітко окреслених громадських функцій – інтеграції в суспільство та соціалізації сімей із дітьми, що виявилися в стані соціального виключення.

Інститут соціального патронату – історично стійка і постійно така, що відтворюється (реконструюється) в часі й просторі форма соціальних стосунків і соціальних дій. На ранніх етапах громадського розвитку він був представлений

спонтанними архетиповими і донауковими практиками допомоги й підтримки. За мірою ж створення умов і організації зусиль, спрямованих на локалізацію соціальних проблем і самоорганізацію громадських інституцій у справі громадського піклування, турботи й заступництва бідних і слабких, патронат став удосконалюватися у контексті соціокультурного, соціально-політичного і соціально-економічного розвитку. У цих умовах його оформлення здійснювалось на основі моделей соціальної солідарності і захисту, індивідуальних і колективних цінностей, плюралізації груп інтересів різних верств населення, у тому числі сімей, а також концепцій соціальної роботи з сім'єю, що активно розроблялось західною цивілізацією [2].

Загалом, патронат можна розглядати як зумовлений соціокультурними особливостями і громадською формацією тип соціальної взаємодії, відновлення соціальної суб'єктності індивіда (сім'ї) і як концентроване вираження їх інтегративності.

У зв'язку з цією інституціоналізацією піддається змінам і сам термін "соціальний патронат сімей", який підкреслює нову якість і новий емпіричний стан патронату як інституту і практики, відмінної від традиційної. Соціальна ізоляція сімей повинна вивчатися в контексті суспільства, його структури, історії, системи цінностей. Патронатну сім'ю, на основі теоретичного підходу В. Костіва, визначаємо як динамічну малу соціальну групу людей, які спільно проживають, поєднані родинними відносинами патронату, спільністю формування й задоволення біологічних, соціально-економічних і духовних потреб, любов'ю і взаємною моральною відповідальністю.

Варто зазначити, що історичний аспект питання патронату як системи передачі дітей-сиріт на утримання та виховання (часткове чи повне) до підприємств, військових частин, громадських організацій (колективний патронат) або сімей (індивідуальний патронат) досліджували чимало науковців, зокрема російські – Н. Несмеянов, П. Шахов, І. Назарова, українські – А. Зінченко, В. Козубовський та ін. О. Карпенко, розглядаючи питання розвитку різних форм утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на наш погляд, достатньо обґрунтовано довела, що "відмова від патронату була передчасною ... проблема виховання дітей, які залишилися без батьківського піклування, не тільки не вирішена, а, навпаки, стає дедалі гострішою" [11].

Проблемі утвердження патронатних відносин у сучасному суспільстві присвячені дослідження науковців у різних галузях знань: Л. Алексеевої, Т. Алексеєнко, С. Болтівця, М. Галагузової, М. Дарманського, Л. Зданевич, В. Костіва, Н. Малової, Л. Машкіної, Ж. Петрочко, Л. Шафранської, в тому числі і в сфері юридичних відносин – Т. Макійчук, З. Ромовської, Ю. Черновалюка та ін. [1; 10; 14; 15; 17; 25; 27; 28].

Втім, низка теоретичних і практичних питань родинотворення у сфері патронатних відносин, відмежування патронату від опіки, віднесення таких специфічних форм родинних відносин як прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу власне до патронатних відносин не знайшли свого оптимального вирішення. Зокрема, немає одностайної думки щодо місця патронату в системі законодавства; не розкрито специфіку елементів, які складають правовий статус учасників правовідносин у сфері патронату; невизначені функції інституцій, суміжних із патронатом, опікою і піклуванням, прийомним батьківством; не вивчені теоретичні аспекти діяльності патронатних вихователів; не запропоновані науково обґрунтовані

рекомендації з оптимізації законодавчого регулювання вибору особи патронатного вихователя. Зазначене багато в чому пояснює слабку розробку теоретико-методологічних основ встановлення, здійснення і припинення патронату.

З огляду на порушені проблемні аспекти згадане питання потребує подальшого вивчення для запозичення світового досвіду підвищення дієвості механізмів реалізації патронату над дітьми, конкретизації функцій уповноважених органів і служб у цій сфері, визначення заходів державної підтримки патронатної форми влаштування, а також для надання конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства. Що і постало у цій статті *метою* визначення таких проблем в історичному контексті.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи патронатні відносини в Україні, необхідно коротко звернутися до історії виникнення цього поняття. Інститут патронату виник у Давньому Римі. Термін “патронат” походить від латинського *patronatus*, що означав: форму покровительства (одержання землі, захист у суді тощо), опіку [7, с. 720]. Римський патронат – інститут, який з’явився за часів Римської республіки (509 р. до н. е.), і продовжував своє існування аж до занепаду Римської імперії.

Патроном називався в Давньому Римі патрицій щодо своїх клієнтів. Взаємна зобов’язаність сторін, які знаходилися між собою у відносинах патронату, полягала у тому, що клієнт зобов’язаний був підтримувати патрона як на війні, будучи поряд із ним у повному спорядженні, так і в мирний час, надаючи йому в разі потреби грошову допомогу. Патрон брав на себе переважно юридичну охорону клієнта, котрий, як особа неповноправна, не міг самостійно захищати свої інтереси у суді. В останній період Римської республіки і при імператорах патронат набув головним чином характеру матеріальної залежності найбільш бідних громадян від багатших. Під патронатом в імперську епоху також розуміли покровительство, яке надавали окремі знатні сім’ї деяким містам, містечкам, а також відомим корпораціям [21, с. 178–179].

Відносини між патронами і клієнтами були побудовані за аналогією з родинними відносинами. Клієнт, обравши собі патрона з числа кровних римських громадян (патрицій), приписувався до його роду, прилучався до родинного культу і отримував право називатися родинним ім’ям патрона. Він вважався як би усиновленим патроном. Його ставлення до патрона були не тільки подібні спорідненим, але вважалися навіть священними, оскільки родичі не завжди брали участь у родовому культі, а клієнт приймався в рід тільки за умови участі в обрядах.

Ні клієнт, ні патрон не могли позиватися один з одним, ні свідчити один проти іншого. Клієнт зобов’язаний був ставитися до патрона з повагою, надавати йому послуги, обдаровувати його дочок приданим, сплачувати за нього і за його дітей викуп у випадку, якщо вони потрапили в полон до ворога, брати участь своїм майном у платежі боргів патрона або покритті витрат при відправленні громадської служби і т. под. Зв’язок клієнта з патроном вважався постійним і навіть спадковим, і якщо клієнт помирав бездітним, то його майно переходило до патрона. Натомість патрон повинен був вслякко сприяти клієнту і, між іншим, захищати його інтереси перед судом подібно до того, як захищав би інтереси своїх родичів [26, с. 167–168].

Поки інститут патронату знаходився у розквіті, потреба в юридичному захисті цілком задовольнялася адвокатурою родичів і патронів. Але вже при перших царях внаслідок нових соціальних і політичних умов патронат став розхитуватися і розпадатися. Швидке зростання римської території і збільшення населення великою кількістю підкорених племен зробили інститут патронату абсолютно непридатним і

незастосовним на практиці. При невеликому числі патриціанських родів і при величезній кількості громадян нижчого класу, розкинутих на великому просторі, патріархальні відносини древнього патронату стали фізично неможливі. Патронат втратив свій обов'язковий характер.

Таким чином, фортеця родинності, що пов'язувала патронів із клієнтами ослабла, і патронат, який представляв собою цілісний суспільно-політичний інститут, розпався на свої складові частини. З одного боку, з нього виділився приватно-правовий елемент у вигляді патронату пана над вільновідпущеними рабами, який продовжував існувати до пізніших часів, а з іншого боку судово-процесуальний елемент, що виражався в юридичному захисті, що його знатний і впливовий патрицій надавав особам, які прохали його про допомогу. Це були особи, які раніше носили назву клієнтів, а їх покровителі – патронів. Патрон звільнився від усіх обов'язків щодо клієнта, за винятком обов'язку судового захисту. Так само, клієнт повинен був тільки сплатити якою-небудь послугою або подарунком за заступництво, надане йому патроном у цьому процесі [3, с. 25].

Із часом сфера застосування патронату розширилася і саме слово почало вживатися у багатьох значеннях, які відрізнялись від класичного. В одних випадках патронат визначався як сукупність заходів матеріальної і моральної допомоги особам, які звільнялися з місць позбавлення волі, повіям тощо [7, с. 178]. Зокрема, у дореволюційній Росії існував тюремний патронат, тобто покровительство звільненим із в'язниць шляхом моральної і матеріальної допомоги. В інших випадках патронат – це форма сімейного виховання. Патрунування в цьому значенні передбачало розміщення безпритульних дітей, хворих та інших осіб, які потребують турботливого домашнього догляду, у приватні сім'ї [Там само].

Більш відомі дві форми патронатного виховання: соціальний патронат над сім'єю та сімейний патронат. Батьківщиною сімейного патронату вважається Шотландія, де його застосовували з початку ХІХ століття [6]. Зарубіжні країни й нині активно застосовують патронат (фостерне виховання) [13], вирішуючи питання стабільного розвитку дитини, позбавленої належного сімейного піклування.

В Україні патронат як система піклування про безпритульних дітей розвивалася двома шляхами. Перший з них – це утримання та виховання їх у спеціально призначених для цього закладах, а другий – це передача дітей на виховання та утримання до сімей приватних осіб.

Патронат, або патронатне призріння, застосовувався ще в Російській імперії, до складу якої в той час входила Україна. Зокрема, за часів правління Івана Грозного опікування дітей-сиріт входило до завдань державних органів управління, так званих Указів. Сирітськими будинками керував церковний Патріарший Указ. Перша офіційна згадка про необхідність створення форми виховання, схожої з професійною патронатною сім'єю, відноситься до 1551 р., коли Перший Земський Стоголовий собор прийняв ухвалу про піклування дітей-сиріт; цікаво, що підкидьки й бездомні позначалися в цьому документі займенниками середнього роду, тобто фактично прирівнювалися до неживих предметів [4].

Подальший розвиток сирітські дитячі установи отримали за часів Петра І, який 4 листопада 1715 року видав Указ про відкриття шпиталів для незаконнонароджених дітей. Ці заклади існували за рахунок місцевих прибутків, а також пожертвувань приватних осіб і церкви. Однак, внаслідок великої кількості дітей-сиріт було прийнято розпорядження передати сиріт на виховання, закріпивши їх за конкретними вихователями, а тих, хто досяг 10 років, віддавали в матроси.

Незважаючи на те, що Петро I намагався ввести певну систему співвідносин між державною і громадською турботою, його реформаторська діяльність не змінила характеру громадської опіки на місцях.

Індивідуальне сімейне опікунство на цей час співіснувало з громадським інституційним опікунством. Опікунська рада шукала спосіб справитися з надзвичайно високою смертністю маленьких дітей через неможливість організувати природне вигодовування в створюваних у той період виховних будинках. Кращим виходом була визнана “роздача” малюків на виховання в селянські сім’ї, яким виплачувалося за це п’ять карбованців на місяць. Таким чином, при Катерині II з’явилося поняття “патронат” – передача сиріт для вигодовування в сім’ю, і зародився так званий “виховничий” (рос. – “питомнический”) промисел: селяни брали на виховання сиріт, практично не годували їх, експлуатували як рабів, а гроші, які держава виплачувала на утримання дітей, використовували на свої потреби. В окремих випадках такий спосіб виховання набув репутації “ганебного промислу”, в результаті якого діти перетворюються на “рабів і ненависників” [5], тому громадська думка схилилася в таких випадках до надання переваги виховним будинкам.

Під час правління Катерини II дитина-сирота до 3 років перебувала в різного роду дитячих установах (лікарнях, пологових будинках), після чого її направляли в один із виховних будинків. Високий рівень смертності дітей до року викликав необхідність передавати дітей добропорядним людям на утримання й виховання [1, с. 165–166]. Прообраз такої сім’ї з’явився у 1768 р. (практично, одночасно з іншою моделлю піклування сиріт – виховним будинком), коли Московська опікунська рада визнала якнайкращою мірою попередження смертності дітей у виховних будинках “роздачу” їх на виховання в села за гроші [11], що було визначено Указом Катерини II від 7 листопада 1775 року “Установи для управління Губерній Всеросійської імперії”.

Цей закон засновував дворянську опіку, сирітський суд та інші органи, зобов’язані стежити за діяльністю опікунів. Закон передбачав організацію в губерніях опіки над сиротами і вдовами дворянського походження, суду повіту, якому підкорялася дворянська опіка й підставою для розгляду справ у дворянській опіці було прохання від зацікавлених осіб вдови, родичів чи свояків сироти, сторонніх осіб у кількості не менше двох чоловік, приходського священика; прохання в дворянську опіку міг також подати дворянський ватажок повіту. Після отримання прохання від будь-якої з цих осіб дворянська опіка збирала такі відомості: чи призначені опікуни за заповітом, якщо ні, то сама призначала їх. Опікунами могли стати родичі, свояки сироти або сторонні особи, що зарекомендували себе з кращого боку як люди “чесної і порядної поведінки”. Призначені опікуни повинні були в присутності секретаря суду, повіту й двох свідків-дворян зробити “грунтовний опис всього спадку, з яким одна копія зі скріпленнями опікунів, секретаря і свідків віддається в Дворянську Опіку, інша ... – опікунам”. Дворянська опіка повчала опікунів виконання ними своїх обов’язків, зміст цих повчань складала губерньська опіка. Закон забороняв визначати опікунами марнотратників власних маєтків; осіб, котрі “у явних або гласних вадах перебувають, або під покаранням судовим є чи були”; “суворі вчинки яких відомі членам Дворянської Опіки”, “хто мав сварку з батьками опікуваного сироти” [25].

За законом, за опікунство назначалася винагорода: “За праці опікунам (скільки б їх не було) дозволяється всім разом узяти п’ять відсотків із доходів малолітнього

щорічно”. Після закінчення своєї діяльності, тобто при досягненні опікуваним повноліття, опікуни давали повний звіт дворянській опіці. Дворянська опіка зобов’язана була стежити за належним управлінням маєтком опікуваного й знати розмір земельної власності кожного неповнолітнього. У Дворянську Опіку щорічно опікуни подавали звіти про свою діяльність. Дворянська опіка підкорялася верхньому земському суду, перед яким звітувала “коротко, але детально про стан маєтку малолітнього”. Крім того, верхній земський суд був органом, що розглядав конфлікти між опікунами і дворянською опікою. За зразком дворянської опіки засновувався міський сирітський суд, який відав опікунськими справами “купецьких і міщанських вдів і малолітніх сиріт”. Обов’язки сирітського суду були аналогічні обов’язкам дворянської опіки.

Велику роль у вирішенні долі сиріт відіграла дружина імператора Павла I Марія Федорівна, яка в повідомленні про роботу виховних будинків і притулків пропонувала віддавати їх на виховання селянам “хорошої поведінки”.

Часто умови утримання дітей у виховних будинках призводили до поголовної смерті з голоду й поганого догляду. Тому в 1811, 1828, 1837 рр. були видані урядові укази про “роздачу” дітей по селах і скорочення числа сирітських установ, і навіть Закон про заборону подальшого відкриття виховних будинків у губерніях через високу смертність дітей [11, с. 35–37]. Однак незважаючи навіть на “височайший Указ”, за яким усіх дітей із притулків потрібно було обов’язково відправляти в сільську місцевість із заборонаю повернення в заклади, продовжували створюватися різноманітні дитячі заклади, але під іншими назвами (притулок, ясла та ін.) і, в основному, за рахунок приватної благодійності. Разом із відомством імператриці Марії державне опікування сиріт здійснювалося земством на місцях, в основі роботи якого були свої положення, статут і правила. Державні та приватні установи готували представників різних соціальних верств: гувернанток, учителів, військових. У перші роки самотійного життя сироти були під наглядом опікунської ради, яка надавала їм допомогу й підтримку [12, с. 165–166]. Головним недоліком виховання у цей час у селянських сім’ях і установах була низька результативність виховного впливу і “непідготовленість дітей до життя” [4].

На початку XIX ст. було зареєстровано більше 45 тисяч дітей, які залишилися без батьківського піклування. Надалі влаштування дітей-сиріт в сім’ю на виховання існувало в різних формах (патронаж, патронат) як в дореволюційний період, так і після 1917 року.

Патронат у тому вигляді, в якому він був організований у царській Росії, був ліквідований після Жовтневого перевороту 1917 року. В перші роки після перевороту на розвиток інституту патронату негативно вплинула теорія відмирання сім’ї при соціалізмі. Так, I Всеросійський з’їзд діячів з охорони дитинства (2–8 лютого 1919 р.) виступив проти сімейного патронату як проти інституту, що “вмирає разом із руйнуванням індивідуальної сім’ї”. Але вже на Всеросійському з’їзді з охорони дитинства (1923) і Всеукраїнському з’їзді (1924) було поставлено питання про створення патронату для новонароджених. Резолюції цих з’їздів визнавали бажаним введення патронату в якості тимчасового заходу з передачею невеликої кількості грудних дітей у робочі сім’ї при умові регулярного нагляду за правильним вихованням дитини.

Патронатна форма виховання щодо безпритульних та осиротілих дітей, які перебували в інтернатних закладах, застосовувалася в 20–40 роки минулого століття у радянських республіках [9]. Необхідність такої форми виховання була зумовлена

неспроможністю державних установ улаштувати всіх нужденних дітей, позбавлених батьківського піклування через колективізацію, голодомор, репресії та війни. Тому, незважаючи на проголошений пріоритет колективного державного виховання дітей, сама держава делегувала функції з їхнього влаштування окремим громадянам. Передача дітей під патронат у селянські сім'ї поєднувалася з державними заходами соціальної підтримки (призначення коштів на утримання патрованої дитини з місцевих бюджетів). Після досягнення особою, яка перебувала під патронатом, 14 років передбачалося також надання з кас громадської взаємодопомоги колгоспів грошової допомоги, а з місцевого бюджету – одноразової грошової допомоги.

Ще у 1922 р. у радянській Україні Кодексом законів про народну освіту були встановлені норми про патронат як форму соціальної опіки, наближеної до сімейної турботи про дітей, позбавлених батьківського піклування. Він встановлювався як засіб боротьби з бездоглядністю і правопорушеннями та застосовувався до двох категорій неповнолітніх, які потребували вміщення до дитячих закладів з інтернатом, у разі відсутності місць у них [22, с. 101]. На жаль, цей Кодекс не забезпечував детального регулювання цього інституту, патронат встановлювався лише як засіб боротьби з бездоглядністю та правопорушеннями [8, с. 108]. Реалізація ідеї патронату розглядалася як тимчасовий засіб, що призначався для передачі невеликої кількості дітей у робочі сім'ї за умови ретельного та регулярного спостереження за правильним вихованням дитини. Пізніше почали прийматися постанови державних органів про передачу дітей, що залишилися без батьківського піклування, до сімей трудящих та селян на умовах письмового договору (постанови ЦВК і РНК РСФРР “Про порядок та умови передання вихованців дитячих будинків у селянські сім'ї” від 5 квітня 1926 р., “Про порядок і умови передання вихованців дитячих будинків та інших неповнолітніх трудящим у містах та робітничих селищах” від 28 травня 1928 р.).

Інститут патронату в УСРР будувався на тих же засадах, тільки 11 червня 1940 р. постановою РНК УРСР було затверджене Положення про порядок патрунування дітей в колгоспах і сім'ях трудящих [18]. На патронат бралися діти від п'яти місяців до шістнадцяти років на підставі договору. Договори укладалися з відділом охорони здоров'я, якщо дитина ще не досягла чотирьох років, а щодо старших за віком дітей – із відділом освіти [19, с. 475]. Характерна ознака цього договору – його відплатність. Особа, яка його уклала, користувалась державною підтримкою у вигляді одноразової виплати за рахунок місцевих коштів; щомісячної виплати на утримання неповнолітнього; пільг під час обчислювання податку тощо.

Існування таких пільг для вихователя дитини сприяло розповсюдженню патронату, який мав перевагу перед опікою (піклуванням), де не було багатьох привілеїв. На патронат розповсюджувалося законодавство, присвячене опіці (піклуванню). Але тільки в 1936 р. термін “патронат” отримав офіційне визнання. Головне – в центрі уваги постає сімейне виховання дитини, прийнятої в сім'ю за договором. Проте в радянській Україні існували обмеження для влаштування дітей у сім'ю з ідеологічних міркувань, коли так зване суспільне виховання у різного роду дитячих установах мало пріоритетний характер.

Найбільш поширеним патронат став у повоєнні роки, коли з'явилася нова хвиля бездоглядних дітей та дітей-сиріт, які потребували піклування, а держава не спроможна була охопити їх дитячими закладами.

Коли коштів на надання матеріальної підтримки патронатній сім'ї стає щоразу менше, патронат почав зливатися з опікою. Це стало причиною того, що ця форма

сімейного виховання перестає існувати [15, с. 311–312]. Тобто, від часів Непу, з 1924 р., була зроблена спроба створення інституту патронатних сімей, який проіснував до 1930 р. У той час з’явилася тенденція до скорочення числа дитячих будинків. Тобто патронат був широко поширений у ті роки, коли “державні дитячі установи не могли забезпечувати виховання всіх дітей-сиріт і для розвантаження дитячих будинків вимушені були залучати до платних послуг окремих осіб” [16, с. 279]. Система патронату не дала очікуваних результатів, оскільки отримання пільг для сімей, що беруть дітей на виховання, було пов’язане з багатьма бюрократичними формальностями.

Тільки з появою нового сімейного кодексу України (2002 р.) патронат знову законодавчо закріплено в державному документі [20], що й донині не знайшло свого юридично-правового забезпечення у практиці родинних взаємин.

Висновки. Наведений аналіз показує необхідність встановлення турботи про дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з боку родичів, близьких людей і має переважне значення над утриманням дітей у суспільних закладах. Так утверджувалась споконвічна традиція, започаткована звичасвим правом громадян, розвинута з найдавніших часів та продовжена протягом всієї історії функціонування різних держав на території сучасної України.

Як стверджував академік М. Стельмахович, у благородних вчинках опікунів виявлявся як велич щедрої душі нашого народу у ставленні до знедолених дітей, так і геніальність, прозорливість українського родинознавства, за яким кожна дитина, у тому числі й сирота, повинна змалку виховуватися в сім’ї, або в умовах, наближених до сімейних [23, с. 132; 24, с. 38].

1. Алексеева Э. Патронатная семья как институт социализации детей-сирот : дис. ... канд. социологических наук : 22.00.04 / Э. Алексеева; [Ур. гос. ун-т им. А.М. Горького]. – Уфа, 2008. – 190 с.
2. Алексеева Л. Институционализация социального патроната семей в условиях современной России : автореф. дис. ... доктора социологических наук. – М., 2007. –
3. Деханов С. Адвокатура в Западной Европе: опыт и современное состояние. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 24–25.
4. Довгалева А. Вопросы семейного воспитания приемных детей в СССР : автореф. дис. ... канд. пед. наук / А. Довгалева. – М., 1957. – 18 с.
5. Довгалева А. Семейное воспитание приемных детей / А. Довгалева. – М. : Учпедгиз, 1948. – 112 с.
6. Доклад Н. Несмеянова о призрении детей на Всероссийском совещании 17–20 марта 1916 года по призрению детей в связи с войной [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://innewfamily.narod.ru/index.html>
7. Энциклопедический словарь русского библиографического института Гранат. Т. 31. – М., 1982. – С. 178–179.
8. Євко В. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування: історичний аспект / В. Євко // Право України. – 2001. – № 8. – С. 108.
9. Зінченко А. Досвід подолання дитячої безпритульності в Україні у 20-х роках / А. Зінченко. – К. : ТОВ “Міжнар. фін. Агенція”, 1998. – 35 с.
10. Карпенко О. Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського виховання : дис. ... канд. юр. наук / О. Карпенко. – К., 2002. – С. 191.
11. Карпенко О. Соціально-педагогічна підтримка дітей в Україні в історичному контексті : монографія / О. Карпенко, Т. Янченко. – К. : НПУ, 2006. – 159 с.
12. Коваль Л. Соціальна педагогіка / Соціальна робота : навч. посіб. / Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлебик. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.
13. Козубовський В. Соціальний захист неповнолітніх у Великій Британії (порівняльний аналіз). – Ужгород : УжНУ, 2004. – 129 с.

14. Мишутинская О. Исторический опыт призрения детей-сирот в России / О. Мишутинская // История государства и права. – 2006. – № 4. – С. 14–15.
15. Нечаева А. Семейное право. Курс лекций / А. Нечаева. – М. : Юристъ, 1998. – С. 311–312.
16. Педагогическая энциклопедия : В 4-х т. [гл. ред. И. Каиров, Ф. Петров]. – М. : Советская Энциклопедия, 1966. – Т. 3. – 879 с.
17. Петрович Ж. Теоретичні основи патронату над дітьми / Ж. Петрович // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2014. – № 1. – С. 83–90.
18. Положення про порядок патронування дітей в колгоспах і сім'ях трудящих, затверджене Постановою РНК УРСР від 11 червня 1940 р. // СП Української ССР. – 1940. – № 15.
19. Ромовська З. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / З. Ромовська. – К. : Ін Юре, 2003. – 532 с.
20. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / За ред. С. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2008. – С. 660.
21. Словник іншомовних слів / Л. Пустовіт, О. Скопненко, Г. Сютя, Т. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2000.
22. Стасюк Г. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування в історичному розвитку / Г. Стасюк // Право України. – 2005. – № 2. – С. 108–111.
23. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка / М. Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996. – 286 с.
24. Стельмахович М. Українське родинознавство / М. Стельмахович. – Івано-Франківськ, 1994. – 56 с.
25. Фуштей Л. Організаційно-педагогічні умови соціальної опіки дітей у Галичині і радянській Україні (1918 – 1939 рр.) : дис. ... канд. пед. наук ; 13.00.05 / Л. Фуштей ; [Національний університет імені М.П. Драгоманова]. – К., 2012. – 266 с.
26. Фюстель-Куланж. Древний город. – М. : Центрполиграф, 2010. – С. 162–168.
27. Черновалюк Ю. Патронат як форма сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за законодавством України / Ю. Черновалюк // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1 (29). – С. 134–138.
28. Юрків Я. Упровадження комплексної програми соціально-педагогічного патронажу сімей з розумово відсталими дітьми / Я. Юрків // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 6. – С. 276–287.

The article analyzes the concepts of “patronage” and “foster family”. The necessity to introduce patronage relations and foster care in modern Ukraine is revealed. The history of patronage relations in Ancient Rome, the Russian empire and the Soviet Ukraine of 20-30th century is given.

Key words: *patronage, guardianship, foster family, foster care, history of patronage relations in Ukraine.*

УДК 371(510)
ББК 74.04(4/8)

Хуан Цзиншен

СИСТЕМА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ДАВНЬОМУ КИТАЇ

У статті висвітлено систему шкільної освіти в Давньому Китаї, яка була поширена впродовж багатьох століть. Проаналізовано основні принципи виховання в Давньому Китаї та їх роль у розвитку світової педагогічної думки.

Ключові слова: *система освіти, Давній Китай, витоки педагогічної думки, історія школи, освітньо-виховні традиції.*

Постановка проблеми. Освіта в Китаї впродовж усіх історичних епох була предметом значної уваги та вирізнялась значущістю для світової освітньої парадигми. Саме в Китаї слід шукати витоки педагогічної думки, там з'явилися перші освітні установи та система державних іспитів. Важко переоцінити вклад давньокитайських педагогів у розвиток світової педагогічної думки. Саме тому